

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-23

УДК 618.5:316.4

Панковець М.П.
доцент кафедри економіки
та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Розвиток інноваційних технологій має сьогодні для людського суспільства вирішальне значення. Саме вони є найефективнішим каталізатором суспільно-економічного прогресу. Інноваційність розвитку в сучасних умовах має дуалістичне значення: з одного боку, вона є необхідною вимогою і бажаним результатом для подальшого цивілізаційного прогресу, з іншого – вона стає інструментом тиску сильніших суб'єктів на слабші, поглиблює нерівномірність світового розвитку, загострює глобальні суперечності і ставить людство перед новими, абсолютно незнайомими йому викликами. Отже, тема інноваційних технологій є сьогодні однією з найактуальніших. У коло її питань включено передусім ті, що пов'язані з пошуком середовища, умов і чинників, які найбільше сприяють розвитку інновацій, водночас мають бути враховані і зважені всі потенційні ефекти, вигоди й можливі загрози від їх запровадження.

Ключові слова: інноваційні технології, суспільно-економічний прогрес, постіндустріальне суспільство, чинники інноваційного процесу, інституційне середовище, державна інноваційна політика.

Панковець М.П. ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПРОБЛЕМЫ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ МИРОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Развитие инновационных технологий имеет сегодня для человеческого общества решающее значение. Именно они являются эффективным катализатором общественно-экономического прогресса. Инновационность развития в современных условиях имеет дуалистическое значение: с одной стороны, она является необходимым требованием и желаемым результатом для дальнейшего цивилизационного прогресса, с другой – становится инструментом давления сильных субъектов на слабые, углубляет неравномерность мирового развития, обостряет глобальные противоречия и ставит человечество перед новыми, совершенно неизвестными ему вызовами. Поэтому тема инновационных технологий является сегодня одной из самых актуальных. В круг ее вопросов включены в первую очередь те, которые связаны с поиском среды, условий и факторов, наиболее способствующих развитию инноваций. В то же время должны быть учтены и взвешены все потенциальные эффекты, выгоды и возможные угрозы их применения.

Ключевые слова: инновационные технологии, общественно-экономический прогресс, постиндустриальное общество, факторы инновационного процесса, институциональная среда, государственная инновационная политика.

Pankovets Marta. INNOVATIVE DEVELOPMENT: UKRAINE'S PROBLEMS IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS

The development of innovative technologies today is crucial for human society. Innovations are the most effective catalyst for socio-economic progress. Their production and mass development make some states world leaders, others fall into economic subordination and are displaced to the periphery of the international community. Innovative development in modern conditions has dualistic significance: on the one hand, it is a necessary requirement and a desirable result for further civilization progress; on the other hand, it becomes an instrument of pressure of stronger subjects on weaker ones, deepens the unevenness of world development, exacerbates global contradictions and sets the Humanity in front of new, completely unfamiliar challenges, such as the threat of global ecological catastrophe, changes in mass psychology and consciousness, which are gradually replacing the old ones and forming dramatically crucial social values and guidelines, and more. Therefore, the trend of innovative technologies is today one of the most urgent. In the scope of its questions, first of all, those related to the search of an environment, conditions and factors that are the most conducive to the development of innovations, at the same time all potential effects, benefits and possible threats from their implementation must be taken into account and weighted. The Ukrainian economy, together with the Ukrainian society, has undergone profound transformational changes for more than two decades, associated with market transformations of the former planning and administrative system and with consequences of the prevailing Russian political and economic influence that lasted for centuries. It should be understood that innovations for developed European countries, which Ukraine aspires to join, and innovations for Ukraine are somewhat different things, because in Ukraine innovation transformations should touch upon all spheres of social and economic life: the transformation of technologically backward production, the change in sectoral structure of the economy in accordance with modern requirements and the promotion of inclusion of Ukraine in the system of the global division of labor. For Ukraine, innovations are the guarantee of preservation of its statehood and the only way to the civilized world.

Keywords: innovative technologies, socio-economic progress, post-industrial society, factors of innovation process, institutional environment, state innovation policy.

Постановка проблеми. У працях багатьох сучасних учених – економістів, політологів, істориків, суспільствознавців, а також у виступах окремих державних діячів різних країн світу сьогодні нерідко можна зустріти думку про те, що з кінця ХХ ст. світ огорнула глобальна цивілізаційна криза, яка є свідченням занепаду індустріальної цивілізації та, ймовірно, призведе до її краху або щонайменше до докорінного якісного перетворення. Такий висновок випливає зі спостережень масштабних хвиль технологічної, енергетичної, фінансової, продовольчої, екологічної, демографічної, геополітичної, соціо-

культурної криз, які раз-по-раз стрясають ті чи інші регіони світу і динаміка яких стала наростаючою. У цьому зв'язку фронтальною лінією наукових досліджень на глобальному рівні стають інновації в найширшому і найповнішому їх розумінні, оскільки їх створення й запровадження матимуть епохальне значення, і тільки вони є тим шляхом, що веде до формування і утвердження в світі нової, постіндустріальної моделі світового устрою – гуманістичної, поліцентричної, заснованої на енергоекологічному способі виробництва і споживання, для якої головними цінностями будуть безпека, збереження життя

і зростання добробуту людства, партнерський діалог як засіб урегулювання конфліктних питань у різних суспільних сферах. Особливо важливо з'ясувати природу чинників, що впливають на інноваційну активність, зрозуміти причини інноваційної відсталості та інертності, зокрема в Україні, щоб знайти способи їх подолання та визначення нових орієнтирів суспільного розвитку відповідно до вимог часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретичні дослідження в галузі інновацій проводили такі вчені зі світовим визнанням, як Й. Шумпетер, М. Кондратьєв. Серед інших можна виділити Дж. Гелбрейта, Е. Тоффлера, Р. Тібольда, Г. Тарда, а також українських науковців: В. Сизоненка, Л. Кириленко, Ю. Жука, Д. Стеценка, В. Осецького, В. Ляпінського, О. Спіріна, М. Жалдака та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі інноваційних технологій у суспільно-економічному розвитку людства загалом, а також виділенні та вивченні впливу на інноваційні процеси окремих чинників, зокрема на інноваційну діяльність в Україні в контексті сучасних світових тенденцій.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У широкому розумінні інновації – це будь-яке нововведення в певній сфері людської діяльності. Відповідно, можна виділити економічні, соціальні, політичні, технічні, культурні інновації. Значущість інновацій визначається масштабами їх запровадження, а динаміка їх розвитку пов'язана з появою нових потреб економічних суб'єктів, чисельністю і рівнем підготовки потенційних інноваторів, наявністю відповідної інфраструктури для забезпечення руху інноваційних процесів, як-от інформаційних технологій, системи захисту прав інтелектуальної власності та ін.

Діяльність людини завжди була інноваційною, і в доіндустріальні часи, і в індустріальну епоху. Спочатку людина намагалася пристосуватися до природи, потім – покорити і перетворити її, адже тільки так вона могла отримати блага, необхідні їй для продовження існування і для задоволення безперервно зростаючих потреб. Нові технології пришвидшували перетворення природних ресурсів на потрібні блага, цей процес ставав дедалі інтенсивнішим. Якщо вивчати інноваційні процеси на мегарівні, тобто досліджувати їх зародження, перебіг і вплив на розвиток людського суспільства загалом, маючи на увазі якісь глибинні, фундаментальні зміни в суспільній діяльності людей, що формували суспільний поділ праці, розвивали відносини власності, в яких брали свої витоки промислової революції і які стали невичерпним джерелом для науково-технічного прогресу людської цивілізації, то такий рівень узагальнення підведе нас до висновків, які будуть значною мірою перегукуватися з відомими теоріями Й. Шумпетера, Е. Тоффлера, Р. Тібольда та їх однодумців і послідовників [1].

Орієнтовно з другої половини ХХ ст. провідні науковці світу почали регулярно звертати увагу на глобальні зміни в розвитку людської цивілізації. Ці зміни проявили себе насамперед у помітному зниженні світових темпів економічного зростання, прогресуючому падінні рівня народжуваності в розвинутих країнах, насиченості споживчими благами і загостренні питання про пошук шляхів переходу від суспільства масового споживання до якісно нових, побудованих на інших цінностях умов життя, у почастішанні й зростанні масштабів екологічних катастроф, а разом із цим кризою енергетики й щораз ширшому застосуванню альтернативних джерел енергії, у бурхливому розвитку сфери послуг, небувалому зростанні просторової мобільності населення планети та ін.

Ці тенденції набули затяжного характеру і тривають досі на тлі зростаючої динаміки темпів науково-технічного прогресу. Це стало підставою стверджувати про ознаменування переходу людства до цивілізації нового типу, чи так званої «третьої хвилі» цивілізації – постіндустріальної, або інформаційної, що прийшла на зміну цивілізації індустріальної [2]. Цей перехід найчастіше пов'язують із впливом технічних чинників на суспільний прогрес, зокрема з трьома «кремнієвими революціями», що вилилися в другу промислову революцію (йдеться про винахід мікросхеми, фотоенергетичної батареї та розвиток парникового господарства). Про неминучість цього процесу писав свого часу Е. Тоффлер у відомій праці «Третя хвиля» (1980 р.), схожі міркування закладені в теорії кібернетичної революції Р. Тібольда, у працях творця теорії індустріального суспільства Ж. Фурастьє. Ці та інші дослідники стверджували, що індустріалізм як певний етап у розвитку людської цивілізації характеризується такими ознаками, як користоловство, домінування індивідуальних інтересів над суспільними, прагнення до максимізації прибутку, спеціалізація і стандартизація виробництва, відчуження людини від природи. Результатом цього стане бурхливий розвиток «високих технологій» як знаряддя конкурентної боротьби, інструмент для досягнення ще більшої наживи. Одночас будуть витіснені жива праця, масово зростати безробіття, накопичуватися надлишкові потужності, нагромаджуватися кризовий потенціал, що, врешті-решт, загострить соціальні протиріччя до крайньої межі і призведе до соціального вибуху. Подальше бачення наслідків таких процесів є різним. Одні науковці, зокрема Ж. Фурастьє, вірять у глобальний прогрес через засоби, які дає людині наука та техніка, у перемогу принципів науково-технічного гуманізму в подальшому суспільному поступі, у ще більший розвиток демократичних інститутів і наближення капіталізму (читай індустріалізму) до соціалізму. Інші науковці, наприклад Р. Тібольд, категорично відкидають можливість конвергенції капіталізму і соціалізму, стверджуючи, що майбутній розвиток має бути пов'язаний із фундаментальними цивілізаційними змінами, перебудовою всієї системи розподілу, яка право на працю замінить правом на дохід, а гарантом отримання цього доходу буде держава. У цих нових постіндустріальних умовах відбудеться повернення до ручної праці, роботи в домашніх умовах, розвинеться промисловість самообслуговування, відбуватиметься гуманізація суспільства, формуватимуться зовсім інші людські цінності й типи економічної поведінки.

Реальність довкола нас усе частіше змушує визнавати, що в описаних передбачень і прогнозів щодо майбутнього цивілізаційного поступу є висока ймовірність здійснення й що саме технічні інновації найбільше руйнують підвалини індустріальної цивілізації. В останні роки ми маємо можливість спостерігати безпрецедентні до цього часу масштаби деяких суспільно-економічних процесів та явищ, які вибудовуються в чіткі тенденції. Насамперед вони стосуються, як уже зазначалося, інноваційно-технологічного розвитку, його поширення та впливу на всі сфери суспільного життя. Ейфорія від бурхливого науково-технічного прогресу, який спочатку, у ХІХ–ХХ ст., сильно похитнув ідеалістичну систему цінностей, побудовану на релігійній моралі і стимулював матеріалістично-гедоністичний світогляд, у ХХІ ст. досить відчутно послабшала, оголивши широке коло суперечностей і проблем, які вона породила. Особливо

демонстративно насадили науково-технічний прогрес на вістря суспільного розвитку тоталітарні режими ХХ ст. У своєму прагненні довести зверхність над природою і перемогу над «загниваючим» капіталістичним світом комуністична наука, незважаючи на окремі вагомні здобутки, доходила до абсурдів і виховала не одне покоління людей із деформованим світоглядом.

Водночас розвинуті країни також невпинно розвивали технічні галузі, намагаючись за допомогою інноваційних досягнень твердо займати лідерські позиції у світовій економіці. При цьому захоплення інноваційними досягненнями часто відволікало від реальних проблем, які ці досягнення породжували. Найбільшою мірою це стосується соціальних та екологічних проблем. До них насамперед треба віднести величезний і надалі зростаючий економічний розрив між технологічно розвинутими країнами та країнами так званого третього світу, проблеми збалансування доцільності технологічних інновацій і забезпечення робочими місцями, розроблення та використання інноваційних видів озброєння, непрогнозованість впливу окремих новітніх технологій на здоров'я людини, руйнацію екосистем у глобальних масштабах тощо. Можна стверджувати, що сучасні інноваційні технології впливають не лише на економічні галузі, соціальну сферу та екологію, вони змінюють також культурний вектор, поступово змінюючи реальне культурне середовище на віртуальне, формуючи нові культурні цінності, способи людської комунікації.

Для багатьох науковців є очевидними визрілі на зламі індустріальної та постіндустріальної епох глобальні проблеми. Проте суспільства розвинутих країн не є зацікавленими в якихось рішучих перетвореннях діючих суспільно-економічних систем, оскільки їхні потреби на даному етапі задовольняються вже не стільки за рахунок їхньої власної праці, скільки за рахунок створеної ними і вигідної для них системи взаємодії з рештою світу [3, с. 15]. Політичні та економічні еліти розвинутих країн поділяють здебільшого ту думку, яка обґрунтовує існування ще не вичерпаного потенціалу їх індустріальних економік та можливість його застосування для «вирівнювання» світу, тобто поступового підтягування відсталіх країн до рівня розвинутих. Цьому має сприяти процес світової глобалізації, який часто розглядають як панацею в боротьбі зі світовою нерівністю, хоча щодо наслідків глобалізації також ведеться жвава наукова дискусія.

Повертаючись до особливостей економічної ситуації в Україні, перспектив її суспільного розвитку, місця, яке наша держава посідає у світі сьогодні й могла б посідати в майбутньому, можна і треба звернути увагу на таке. За індикаторами інноваційного тавло Євросоюзу Україна є інноватором, що тільки формується [4]. Від запровадження інноваційних механізмів розвитку залежить доля країни, чи буде вона рухатися в бік розвинутого світу, чи залишатиметься зі своєю стагнуючою економікою осторонь нього, як сировинний придаток й об'єкт впливу і задоволення чужих інтересів.

В останнє десятиліття проблеми формування інноваційної політики в Україні обговорюються в широких колах науковців, державних діячів та представників бізнесу. Серед цих проблем передусім слід назвати необхідність налагодження тісної взаємодії і комунікації між органами державної влади, ринком та інноваторами, створення між ними простору довіри та активності. Поточна ситуація вигля-

дає так, що на тлі загальних декларацій і визнання гострої потреби в інноваційних перетвореннях економіки України з боку державних інституцій, а також достатньо високого рівня забезпеченості висококваліфікованими кадрами в різних галузях, у тому числі освіти й науки, практичних кроків щодо реалізації інноваційної стратегії в державі не здійснюється. Ще однією проблемою є те, що структурно-технологічні зрушення, що відбулися впродовж останніх десятиліть, мали стихійний характер, а головні джерела зростання української економіки й надалі концентруються в групі галузей, чия конкурентоспроможність тримається на використанні екстенсивних виробничих чинників і не потребує високого рівня інноваційної активності. Україна мусить подолати значне відставання за рівнем інноваційної активності підприємств порівняно з розвинутими країнами, а насамперед своїми сусідами з ЄС. В Україні цей показник не перевищує 20%, тоді як у ЄС у середньому, не беручи до уваги інноваційних лідерів, він становить 44% [4]. Експерти стверджують, що Україна продовжує втрачати свої позиції на міжнародних ринках високотехнологічної продукції, які в сучасному світі розвиваються найбільш динамічно, незважаючи на наявність значного наукового потенціалу та минулий досвід створення технологічно складної продукції, наприклад у літакобудуванні, приладобудуванні, суднобудуванні, хімічній промисловості. Водночас можна стверджувати: якщо інновації в основний капітал потребують значних інвестицій, які для бідної української економіки, що витримує сьогодні, крім іншого, ще й тягар війни на сході країни, є невідомими без залучення іноземного капіталу, то людський капітал – це той ресурс, який чи не єдиний в українській економіці зберіг конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Отже, ще однією проблемою, яка потребує нагального вирішення, є проблема збереження людського капіталу, боротьба зі зростаючими темпами трудової міграції з України. Слід також додати, що особливо важливо в умовах глобалізації знайти компроміс між національними інтересами України та інтересами транснаціональних корпорацій, без чиїх інвестицій не вдасться модернізувати вітчизняну промисловість. При цьому недопустимо, щоб сформувалася зовнішня технологічна залежність, що трапляється з відсталіми країнами, коли в процесі реформування їхніх економік відсутня чітка і виважена державна стратегія збереження національних інтересів [5].

Висновки. У сучасному світі викристалізуються тенденції, що свідчать про настання постіндустріальної епохи в розвитку людської цивілізації. Найбільше на цей процес впливають інновації, зокрема технічні. Він є неминучим, незворотнім і глобальним. Водночас він є суперечливим і разом із катаклізацією суспільно-економічного прогресу породжує нові соціально-економічні проблеми.

Україна мусить подолати свою економічну відсталість через реалізацію державної стратегії інноваційного розвитку. Сьогодні Президент України П. Порошенко, спираючись на висновки фахівців у галузі інновацій, виділяє п'ять найбільш перспективних для України галузей, які можуть забезпечити їй участь у міжнародному поділі праці на рівноправних партнерських умовах. Це – агропромисловий комплекс, сфера ІТ, машинобудування, туризм і логістика. Саме ці напрями, враховуючи їхній нагромаджений потенціал, мають бути закладені в основу стратегічного інноваційного прориву економіки України. Проте на разі країна все ще перебуває у

глибокій кризі. Старий індустріальний потенціал вичерпано, інколи – знищено впродовж років, коли те, що називалося ринковим реформуванням, мало на меті лише переділ власності та освоєння тих галузевих секторів, які забезпечують власникам надвисокі монопольні прибутки в короткостроковому періоді. Більшість вітчизняних економістів і суспільствознавців називає коренем усіх лих в Україні непрозору і неефективну приватизацію державного майна, що відбулася в 90-х роках минулого століття, на ґрунті якої розквітла корумпована система державного управління, що лобіює насамперед інтереси великого бізнесу і сама є його частиною. У таких умовах, коли економічні інтереси великого бізнесу сконцентровані здебільшого в сировинних галузях, де діє природна монополія, а водночас можливо перекривати витрати, пов'язані з неефективним управлінням, коштами з державних фінансових фондів, вилучення високих прибутків відбувається і без запровадження інновацій, модернізації та реструктуризації виробництва. Таким чином, перехід до економіки інноваційного типу в Україні вимагає значно більшого ніж просто залучення інвесторів, спроможних фінансувати й упроваджувати необхідні інновації. Передусім необхідно реформувати державні підходи до таких базових принципів функціонування економіки, суспільства і держави, як верховенство права, соціальна справедливість і соціальна відповідальність.

У якомусь сенсі Україна має певні нереалізовані переваги над своїми конкурентами з числа більш розвинутих країн. Якщо розглядати деяку частину їхнього індустріального потенціалу та особливості економічної культури як баласт, що обтяжує і уповільнює розвиток новітніх тенденцій, властивих уже постіндустріальним суспільствам, то Україна гіпотетично могла б зробити кілька семимильних кроків і зосередити ресурси в тих секторах, які мають найвищу привабливість із позиції перспективи майбутнього розвитку.

Українська економіка разом з українським суспільством уже понад два десятиліття переживає глибокі трансформаційні зміни, пов'язані з ринковими перетвореннями колишньої планово-адміністративної системи і з виходом зі сфери переважаючого російського політичного й економічного впливу, що діяв століттями. Слід розуміти, що інноваційність для розвинутих європейських країн, до кола яких прагне увійти Україна, та інноваційність для України – це дещо відмінні

процеси, оскільки в Україні інноваційні перетворення мають торкнутися усіх сфер суспільно-економічного життя, не тільки перевести на нові рейки технологічно відстале українське виробництво, змінити відповідно до сучасних вимог галузеву структуру економіки та сприяти включенню країни в систему міжнародного поділу праці. Для України інноваційність – це запорука збереження її державності й єдиний шлях увійти в цивілізований світовий простір.

Проблеми перспектив інноваційного розвитку України є ключовими в контексті трансформації вітчизняної економіки. У подальшому їх дослідження потребує загострення уваги на питаннях щодо відповідності інституційного середовища України до умов функціонування економіки інноваційного типу і щодо можливостей залучення іноземних інвестицій до реалізації вітчизняних інноваційних програм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія економічних учень. Хрестоматія : навчальний посібник / уклад. В.Д. Базилевич та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2011. 1198 с.
2. Тоффлер Е. Третя хвиля ; пер. з англ. А. Євса. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
3. Євтушевська О.В. Роль інноваційних технологій у розвитку суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 21. С. 14–16.
4. Інноваційна Україна 2020. URL : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ІнноваційнаУкраїна-2020++.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).
5. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія, 2017. 168 с.

REFERENCES:

1. Bazylevych V.D. ta in. (2011). Istorii ekonomichnykh uchen. Khrestomatia : navchalnyi posibnyk [The history of economic studies. Textbook : tutorial]. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian]
2. Toffler E. (2000). Tretia khvylia [Third wave]; per. z anhl. A. Yevsa. Kyiv : Vsesvit. [in Ukrainian]
3. Yevtushevska O.V. (2013). Rol innovatsiinykh tekhnolohii u rozvytku suspilstva [The role of innovative technologies in the development of society investments:]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 21, 14–16. [in Ukrainian]
4. Innovatsiina Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020]. Retrieved from: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ІнноваційнаУкраїна-2020++.pdf> (accessed 18 March 2019).
5. Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku (2017). [Ukraine 2030: Doctrine of balanced development]. Lviv : Kalvariia. [in Ukrainian]